

vasztását, ezek fenntartásához továbbra is ragaszkodtak. Az államtól a tanítók fizetését kérték, hogy a közvetlen adózást és az elemi iskolai tanítási díjakat eltörölhessék.

Szeptember 4-én báró Prónay Albert házában találkoztak az egyházak képviselői Eötvös Józseffel. A miniszter megígérte: a törvényben kifejtett egyenlőséghez képest semmi visszalépés nem történhet, de ennek alkalmazása nehézségekkel jár, mivel közben egyik hitfelekezet érdekei sem sérülhetnek meg. Szeptember 7-én a három egyház képviselői közös tanácskozással zárták le az értekezletet. Mindezekről hírt adott a *Protestáns Egyházi és Iskolai Lap* is, amely az év végén, Pest elfoglalásakor szűnt meg.

Érdekes sajtótörténeti adalék az a hír, melyet a *Pesti Hírlap* közölt 1849. januári első számában. „A Protestáns Egyházi és Iskolai Lap ez évben nem fog önállólag megjelenni, hanem csupán mellékelve leend a Kossuth Hírlapjának”.²⁴ Ez nem következett be, hiszen a *Kossuth Hírlapja* című lap már nem jelenhetett meg 1849 januárjában, Pest január 1-jén kezdődött kiürítése, feladása, és Windischgrätz január 5-i bevonulása miatt.*

FEHÉR KATALIN

Adatok gróf Dessewffy József könyvtáráról. Az 1980-as években Klaniczay Tibor akadémikus kezdeményezte hazai tudományos könyvtárainkban a régi könyvek possessorainak vizsgálatát. Ebbe a munkába a Debreceni Egyetemi Könyvtár (továbbiakban: DEK) más munkatársai mellett én is bekapcsolódtam. Könyvtárunkban ennek a tevékenységnek volt előzménye: Czellárné Csiba Judit munkakörébe tartozott a 700 000-el kezdődő raktári jelzetű régi könyvek vizsgálata. Ő azonban családi okokból külföldre távozott.

Jomagam a 16. századi külföldi műveket kerestem ki az állományból, számuk 478-ra rúgott. A possessorok vizsgálata mellett elhatároztam, hogy összeállítom, és közzéteszem az antikvák katalógusát, amely hamarosan meg is jelent.¹ Ugyanezt a munkát elvégeztem a 17. századi könyvekkel is. Az 1601–1650 közötti állomány 404 művet számlál, a század második feléből 604 könyvet találtam.² Dessewffy József tíz antikvának és huszonkilenc 17. századi könyvnek volt a possessorja. Mivel könyvei között voltak igen ritkák is, úgy gondoltam, hogy megkíséreltem összegyűjteni és értékelni a könyvtárára vonatkozó adatokat.

A DEK állományába Dessewffy könyveinek többsége a főúri könyvtárak állami tulajdonba vétele után került,³ igénylés útján, amelyet Gyarapító osztályunk tudós vezetője Bertók Lajos nyújtott be.

Utóda Léway Botondné a hetvenes évek végén vásárolt néhány könyvet éppen provenienciájuk miatt, Dessewffy bejegyzésével. Módszeresen kerestem a régi könyvek katalógusában az 1950–1954

²⁴ Pesti Hírlap 1849. 255. sz.

* A tanulmány az OTKA támogatásával készült. (T 042579).

¹ OJTOZI Eszter: *A Debreceni Egyetemi Könyvtár külföldi antikvai és possessoraik*. Debrecen, 1989. /Régi tiszántúli könyvtárak 6./

² OJTOZI Eszter: *A Debreceni Egyetemi Könyvtár 1601–1650 közötti külföldi nyomtatványai és possessoraik*. Debrecen, 1996. /Régi tiszántúli könyvtárak 8./ Uő: *A Debreceni Egyetemi Könyvtár 1651–1699 közötti külföldi könyvei és possessoraik*. Debrecen, 1994. /Régi tiszántúli könyvtárak 7./

³ OJTOZI Eszter: *Possessori bejegyzések a Debreceni Egyetemi Könyvtár 18. századi külföldi könyveiben. III. (Főúriak könyvei.)* = MKsz 1998. 3. sz. 279–283.

között leltározott műveket, és így sikerült számos Dessewffy possessori bejegyzésével ellátott művet megtalálnom.⁴

A gróf könyvtárát a közismert módokon gyarapította ezek: vásárlás, ajándék, csere.

Vásárlás. Levelezését átszövik az erre vonatkozó kérései, utasításai. Pethe Ferenchez 1816 decemberében írt levelében könyveket kér tőle,⁵ agrártudományiakat is; Dolinszky Istvánt⁶ nevezi meg, mint aki fizetni fog értük.

Állandó vásárlója volt Kilián Frigyes királyi egyetemi könyvkereskedőnek,⁷ akitől fizetési halasztást kért egy alkalommal.⁸ A debreceni vásárban magyar könyveket vett Kis könyvtárától, ki is fizette azokat, de valahogyan a kereskedőnél maradtak.⁹

Ajándék, csere. Ebben a fő partner a jó barát: Kazinczy Ferenc volt. Levelezésükben nagy szerepet játszanak a könyves adatok. Kazinczy 1825-ben könyveket válogatott a grófnak saját könyvtárából ajándékba.¹⁰ Kéri, hogy fogadja el „minden vonogatás nélkül”.¹¹ Itt kell megemlíteni, hogy Kazinczy több alkalommal kölcsönzött Dessewffy könyvtárából; például 1812-ben 19. századi könyveket kér elolvasásra.¹²

A könyvtár helye. Egy része 1816-ban még Olyson volt¹³ – Sáros megyében –, de 1820-ban minden könyvet Kassára hozatott Dessewffy.

A könyvtáros, könyvtárrendezés. Az egyetlen név szerint ismert könyvtáros Dúlházy Mihály volt.¹⁴ A gróf titkára, maga is jeles bibliofil. A rendezési munkákban a gróf is részt vett, és lajstromot készített a könyvekről.¹⁵ Mindazonáltal Dúlházy fő munkaköre a titkári volt, gazdája „csuhadárnak”¹⁶ nevezi egy levelében.

Könyvtárkezelés, possessori bejegyzések. A raktározás módjáról csak óvatos feltételezésem van, lásd a továbbiakban. A possessori bejegyzések az esetek többségében a címlapon vannak, szövegük egyszerűségében is variabilis.

Fő nyelvük a latin, abbraviatúrákkal: „Com.[itis] Jos.[ephi] Dessewffy, C.[omitis] J.[osephi] Dessewffy”. Találtam francia bejegyzést is: „Comte Joseph Dessewffy”, valamint németet: „Graf Josef Dessewffy”.

⁴ Pontos számot nem írok, mert a további kutatás még hozhat eredményt. Mindenesetre több száz műről van szó.

⁵ DesLev 28. Pethe Ferencről: SZINNYEI X. 889–895.

⁶ Dolinszky uradalmi tisztartója volt Dessewffynek. Vö. GOMBÁS András: *Lapok Tiszavasvári történetéből I. Büdszentmihály története.* Nyíregyháza, 1978. /Jósa András Múzeum Kiadványai 11./ 70–71.

⁷ A céget 1832-ben alapította ifj. Kilián György. (Magyar Könyvkereskedők Évkönyve I. 1894. 186–187.)

⁸ DesLev 50.

⁹ DesKazLev I. 325.

¹⁰ DesKazLev III. 319.

¹¹ DesKazLev III. 326., 327.

¹² Uo.

¹³ FÉNYES Elek: *Magyarország geographiai szótára III.* Pest, 1851. 162.

¹⁴ SZINNYEI II. 1129–1131. DesLev 96, 145.

¹⁵ DesKazLev I. 246.

¹⁶ „Csuhadár” = belső ember. In: *Erdélyi Magyar Szótörténeti Tár I.* Bukarest, 1978. 223.

Ami azonban a legfontosabb, egyes művekbe magyarul jegyezték be a tulajdonos nevét: „Desseöffy József”, „Desöffy József”. Az előző possessorok nevét nem húzták át, ex libriseiket nem távolították el. Dessewffynek két ex libriséit ismerjük,¹⁷ nem kétfélet, hanem két példányt.

Az egyiket az OSZK őrzi „Desöffy” felirattal.¹⁸ A másikat én találtam, és rövidesen közlöm. Annyit előrebocsátok, hogy nem heraldikus.¹⁹

A címlapokon szerepelnek még kézzel írt arab számok, ezekben sejtem a raktári jelzeteket.

Kötetés. Sommásan azt írhatom erről, hogy a könyvek kiadói kötésekben vannak. A gerincekre néhány esetben papírcsíkot ragasztottak, rajtuk vagy a könyv címe, vagy a fent említett arab szám van. A gróf nem volt fukar, több olyan díszes kötésű (aranyozott) könyvet is megvásárolt, amelyeknek ára magas lehetett. A könyveket és a possessori bejegyzéseket rendkívüli módon károsították azok az ovális gumibélyegző-lenyomatok, amelyeket „Gróf Dessewffy Család Könyvtára Búd- Szt. Mihály” szöveggel ütöttek be többnyire a címlapok legfontosabb helyeire, olvashatatlanná téve azokat. Még a kis oktáv formátumú könyvek címlapjait is alig lehet megfejteni.

Ez a művelet csak József gróf halála után történhetett, és a DEK modern feldolgozói munkáját igencsak megnehezítette.

Dessewffy írónnal tett aláhúzásokat, kiemeléseket a könyvekben. Margináliát egy esetben találtam, interlineáris glosszát egyet sem.

Az általam ismert állományról. Dessewffy könyvtáráról az egyik legjobb összefoglalás Ferenczy Józsefnek köszönhető.²⁰ Legfontosabb adata az, hogy a gróf különös gondot fordított a magyar irodalom gyűjtésére, beleértve a periodikákat is. Iratai között volt egy jegyzék a megrendelendő könyvekről.²¹ Magam idegen nyelvű példákkal tudok szolgálni.

Általában feltűnő Dessewffy előszeretete a fordítások iránt. Az egyik, amit ki szeretnék említeni a Németországban évtizedeken keresztül megjelenő sorozat: „Prosaiker griechische und lateinische in neuen Übersetzungen”. Ezt az ikersorozatot megvette, egyes köteteket meg is találtam a DEK-be került állományban; a kor legjobb német klasszikus filológusai fordították azokat.²² A modern nyelven írt szépirodalmi és ismeretterjesztő művek nagy többsége is fordítás. A könyvek többsége latin, német és francia nyelvű. Előszeretettel vett meg angol nyelvből készült fordításokat.²³

Az általam feltárt állománytöredék egy egyetemes érdeklődésű gyűjtőről tanúskodik. Képviseelve vannak: a szépirodalom (irodalomelmélet), a politika, a nyelvészet, a történelem és segédtudományai, a matematika, a vallástörténet, a filozófia, az orvostudomány, a gyermekek számára írt didaktikus művek, az útleírások, a színházi műsorok.

Mindezek kiváló szerzők tolla alól kerültek ki, csak néhányukat említem meg. Kant, Fielding, Marmontel, Börne, Helvetius, Volney, Milton, Zollikofer, Goldoni, Gibbon, Winkelmann (az or-

¹⁷ OJTOZI Eszter: *Ex librisek, jelek, különlegesen használt címerek, supralibros a Debreceni Egyetemi és Nemzeti Könyvtár XVIII. század végi könyveiben.* = Könyv és könyvtár XXV. Debrecen, 2003. (Sajtó alatt.)

¹⁸ CZAKÓ Elemér: *Az Orsz. Magyar Iparművészeti Múzeum (!) exlibris kiállításának katalogusa (!).* Bp. 1903. 42. Nem datálja. Metszője Bohacz. Bohacz [Thomas] vö.: NAGLER, G. K.: *Neues allgemeines Künstler-Lexikon.* Leipzig. 1835–1852. II. 85.

¹⁹ L. a 17. jegyzetet!

²⁰ FERENCZY József: *Gróf Dessewffy József életrajza.* Bp. 1897.

²¹ FERENCZY J.: *i. m.* 111–112.

²² SCHWEIGER, F. L. A.: *Handbuch der classischen Bibliographie.* I. Teil. Leipzig, 1830.

²³ MAKAY Attila: *Gróf Dessewffy József angol irodalmi műveltsége.* (Debrecen, 1941.) című munkájában adott ezekről összefoglalást.

vos), névrokona Winckelmann a műtörténész, Campe, Soden (a közgazdász), Machiavelli, Thomas a Kempis és nem utolsó sorban a Biblia. Megjegyzendő, hogy néhány magyar szerző is szerepel latin nyelvű művekkel: Horányi, Péczely, Kovachich.

Liber rarissimus a Dessewffy könyvtárban.

WECKER, Johann Jacob: *Antidotarium speciale*. Basileae, 1602. Uő: *Antidotarium generale*. Basileae, 1601.

Raktári számuk a DEK-ben 789.702 (1–2.)

Egyetlen forrás sem tud ezekről a könyvekről, a legmodernebb német katalógus sem.²⁴ A szerzőt említi Jöcher,²⁵ de a mű ezen kiadását nem.

Gróf Dessewffy József egyike volt hazánk legkiválóbb 18. századi főiri bibliofiljeinek.

OJTOZI ESZTER

A Csongrád megyei sajtóbibliográfia hódmezővásárhelyi kiegészítései. Napjainkra, amint azt Lakatos Éva a sajtóbibliográfiáknak a *Magyar Média* 2000/3. és 2001/1. számaiban közreadott bibliográfiájában és tanulmányában kifejtette, egyre időszzerűbbé válik a húsz-harminc éve megjelent megyei sajtóbibliográfiák kiegészítése.

Csongrád megye sajtóbibliográfiája 1974-ben, a megyék közül nyolcadikként jelent meg Kárász József író, a hódmezővásárhelyi városi könyvtár munkatársa (1914–1996) összeállításában, szerkesztésében, a szegedi Somogyi-könyvtár kiadásában. A bibliográfia Szeged sajtóját nem tartalmazza, a gondos gyűjtő a megyeszékhely anyagát terjedelmi és egyéb okok miatt nem mérhette föl. Inkább vállalta, hogy az összeállítás a szegedi lapok leírása nélkül jelenjen meg, nem várta meg, hogy az is elkészüljön. Szerencsére, mondhatjuk, mivel fatális módon, a megyeszékhely sajtóját, még ma, 2004-ben is csak az 1954-es ideiglenes lajstromból ismerhetjük.

A Szeged nélküli megyei anyag majdnem fele vásárhelyi, a 327 bibliográfiai leírásból 138 itteni lapé; a viszonylag nagy kapacitású kisvárosi nyomdászat elsősorban gazdasági érdekből, folyamatos üzemelésének biztosítása céljából, ha nem is egyenletesen magas színvonalú, de számszerűen mindenképpen jelentős lapkiadást produkált. E vegyes, tarka választékot e sorok írójának – levéltári forrásokból, magángyűjteményből –, módjában volt, az 1970-es időhatáron belül, a *Magyar Könyvszemle* 1989-es második számában 46 új címmel kiegészíteni.

1970 után még sokáig csak néhány üzemi lap jelentette a helyi sajtót Vásárhelyen. A lapindítási kedv, a nyilvánosság igénye az 1989-es rendszerváltást követően nőtt meg ismét, kiegészítésünk 28 tételének háromnegyed része az utolsó tizenöt év terméke, a kor kívánalmainak megfelelően elsősorban politikai, választási újságok, reklámlapok. Szintén jellemzően sok a rövidéletű, egy-két számot megért kiadvány, a vállalkozó kiadók nem tudtak kitörni a szándék és lehetőség ellentmondásának ördögi köréből.

A tételek írásmódja a Kárász-bibliográfia leírásait követi.

²⁴ *Bayerische Staatsbibliothek. Alphabetischer Katalog. 1501–1840.* 1–59. München–London–New York–Oxford–Paris, 1987.

²⁵ JOEGER, Christian Gottlieb: *Allgemeines Gelehrten – Lexicon. IV.* Leipzig, 1751. 839.